

УДК 371.13.796.071.4

Степанченко Н.І.

СТРУКТУРНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

У статті проаналізовані різні точки зору щодо підходів до побудови моделі фахівця на основі компетентнісного підходу. Аналіз модельних показників і вимог до вчителів фізкультури та їх співвідношення до рівня підготовки майбутніх фахівців виявило, що всі вони базуються на ґрунті психолого-педагогічних дисциплін у взаємозв'язку з фізкультурно-спортивною діяльністю. На цій основі розроблена структура компетентнісної моделі вчителя фізичного виховання, що складається з мотиваційного, особистісного, когнітивного та операційного компонентів. Кожний із компонентів наповнений компетенціями, які розглядаються як ключові.

Ключові слова: підготовка вчителів фізичного виховання, компетентнісний підхід, професійна компетентність, компетентнісна модель, ключові компетенції.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Сьогодні у зв'язку з високою потребою підвищення фізичного, психічного та соціального здоров'я нації особливо актуальним є формування здорового способу життя. Державна система фізичної культури і спорту, яка покликана формувати здоровий спосіб життя у підростаючого покоління та дорослого населення на практиці виявляється орієнтованою на досягнення високих спортивних результатів невеликою групою спортсменів. Технократична дисфункція системи фізичної культури і спорту пов'язана з тим, що її основна ланка – вища фізкультурно-спортивна освіта готує фахівців не стільки для виконання місії оздоровлення нації, скільки для досягнення високих спортивних результатів. Враховуючи важливість розвитку спорту та оздоровчих фізкультурно-спортивних напрямів, слід модернізувати підготовку вчителів фізичного виховання на основі взаємного проникнення спортивної, оздоровчої та психолого-педагогічної її складових.

Якість підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання безпосередньо пов'язана з результатом навчання, який є системостворюючим фактором у побудові моделі вчителя фізкультури. Проте, питання що вважати результатом навчання у вищому навчальному закладі є досі дискусійним. При цьому діюча парадигма освіти не відповідає сучасним вимогам до рівня підготовки фахівців, оскільки зміст дисциплін подається "розрізнено", поза логічного їх взаємозв'язку, без виділення базових пріоритетних знань, які формують структурну основу майбутньої професійної діяльності та особистісні якості студента.

В якості вирішення виділеної проблеми актуальним є перехід до компетентнісно-орієнтованої освіти, яка спрямована на професійну діяльність. У зв'язку з чим під результатом освіти слід розуміти сформований комплекс професійних компетенцій, що є основою готовності до якісного виконання функцій майбутньої фахової діяльності. Досягнення поставлених цілей професійної підготовки неможливе без вирішення проблеми моделі підготовки випускника. Як справедливо відзначила Н. Талізінна: "Проблема моделі фахівця є ключовою для визначення змісту як навчальних планів, так і навчальних програм" [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. М. Сергєєв, аналізуючи багаточисленні дослідження з опису цілей підготовки фахівців-педагогів виділяє три основних сучасні підходи до побудови моделі фахівця [9]. *Перший* підхід (функціональний) пов'язаний з аналізом і описом знань та вмінь, якими повинен оволодіти фахівець. В межах цього підходу, зокрема, розроблені діючі кваліфікаційні характеристики учителів за різними профілями навчання. *Другий* підхід (діяльнісний) спирається на теорію діяльності та реалізується в дослідженнях Н. Кузьміної, В. Сластьоніна, О. Смірної та інших, які виходять з того, що модель фахівця – аналог діяльності, що має прояв у репрезентативних його характеристиках [4, 6]. Вони презентують у моделі склад і структуру педагогічної діяльності і, відповідно, вимоги до особистості педагога. *Третій* підхід (системно-цілісний) передбачає використання "системи підходів до пізнання інтегрального цілого". У межах системно-цілісного підходу М. Сергєєв відображає у загальному вигляді схематичну структуру, зміст моделі фахівця-педагога, ієрархію основних блоків і компонентів, що входять в неї.

Ю. Татур відзначає, що модель випускника може виглядати як сукупність компетенцій, що відносяться до різних сторін розвитку особистості майбутнього фахівця. Якщо особистість відобразити в її відношенні до природи, суспільства, професійної діяльності, до самого себе, то види її компетенцій можуть бути виражені через: готовність до наукового, системного пізнання; готовність до соціалізації в сучасному демократичному суспільстві; націленість і готовність до продуктивної професійної діяльності; готовність і прагнення пізнавати і удосконалювати себе [8].

Слід відзначити, що дані компетенції є відображенням міжнародного підходу до сучасних фахівців.

Таким чином, у широкому змісті під моделлю фахівця розуміються професійні, соціально-психологічні, творчі (креативні) та особистісні властивості, що визначають його здатність працювати в умовах ринкових відносин, досягаючи адекватних вимогам суспільства та науково-технічного прогресу результатів.

У сучасних умовах поступально-динамічного розвитку суспільства все більш затребуваними стають нові парадигмальні підходи організації освітнього процесу на основі моделі фахівця. Одним з таких підходів є компетентнісний. Питаннями сутності дефініції "компетентність" у галузі освіти займалися Н. Бібик, Н. Кузьміна, П. Борисов, С. Шишов, Дж. Равен, В. Красевський, А. Хуторський та ін. На думку дослідників, компетентнісний підхід дозволяє перейти у професійній освіті від орієнтації на відтворення знань до їх застосування; покласти в основу стратегію підвищення гнучкості на користь розширення можливостей працевлаштування випускників; зробити пріоритетними міждисциплінарно-інтегровані вимоги до результату освітнього процесу; більш тісно пов'язати цілі навчання з конкретними знаннями, вміннями, навичками, які необхідні для вирішення практичних задач, що зустрічаються у професійній діяльності; орієнтувати навчальну діяльність майбутніх фахівців на безкінечне розмаїття професійних і життєвих ситуацій [11].

Основними поняттями у компетентнісному підході виступають компетентність і компетенції, які будучи міждисциплінарними поняттями, широко використовуються в різних сферах наукової діяльності: філософії, логіці, мовознавстві, медицині, юриспруденції, педагогіці, психології тощо. Цей, свого роду, "космополітизм" даних понять пояснює їх загальні категоріальні ознаки і, разом з тим, дає право на існування специфічних рис, що притаманні їм у певних предметних межах [3].

У професійній освіті Європейської унії надається особливе значення таким компетенціям як: **соціально** – здатність брати на себе відповідальність, спільно з іншими виробляти рішення та брати участь в його реалізації; толерантність по відношенню до інших етнокультур і релігій; прояв єдності особистих інтересів з потребами підприємства, установи, суспільства; **комунікативна** визначає володіння технологіями усного і письмового спілкування на різних мовах, в тому числі спілкування через мережу Інтернет; **когнітивна** – готовність постійно підвищувати свій освітній рівень, потреба в актуалізації та реалізації особистісного потенціалу, здатність самостійно здобувати і формувати нові знання та навички, здатність до саморозвитку; **соціально-інформаційна компетенція**, яка полягає у володінні інформаційними технологіями і критичному відношенні до соціальної інформації, що розповсюджується в ЗМІ; **спеціальна** – підготовленість до самостійного виконання професійних дій, оцінки результатів своєї праці [2].

Відповідно "Глосарію термінів ринку праці, розробки стандартів..." [1, с. 69-70] існує чотири моделі визначення компетенцій, що ґрунтуються: а) на параметрах особистості; б) на виконанні завдань; в) на виконанні виробничої діяльності; г) на управлінні результатами діяльності. Кожна з цих моделей веде до різних підходів в плануванні, організації та наданні вищої професійної освіти і, що є важливим, до різних підходів в оцінюванні та визнанні досягнень студентів. Зміна традиційної (знання, вміння, навички) на відкриту систему освіти (цінності, компетентності, знання) передбачає визначення ключових, базових і спеціальних компетенцій, які взаємопов'язані та розвиваються одночасно.

Суть компетенції – контекстна доцільність, контекстна творчість, контекстно-рольова самоорганізація, самоуправління, самооцінювання, саморегуляція, самокорекція, самопозиціонування. Компетенції закладаються в освітній процес за допомогою технологій, змісту, стилю життя навчального закладу, типів взаємодії викладача зі студентом і між студентами. Цілі освітнього процесу повинні мати ефект синергізму. Цього можна досягти лише в умовах "відкритих" стандартів і навчальних планів для змістових, методичних і технологічних рішень. Компетенції зовсім не витісняють таку категорію як кваліфікація, тому питання про компетенції і кваліфікації це питання про цілі освіти, які виступають активним ядром норми якості освіти, її стандартів.

Для того, щоби з'ясувати як співвідносяться між собою кваліфікація, ключові кваліфікації та ключові компетенції приведемо їх визначення. **Кваліфікація** – це ступінь і вид професійної підготовленості працівника, наявність у нього знань, вмінь і навичок, які необхідні для виконання певної роботи. **Ключові кваліфікації** – загально-професійні знання, вміння і навички, а також здібності та властивості особистості, які необхідні для виконання роботи в певній групі професій. **Ключові компетенції** – це міжкультурні та міжгалузеві знання, вміння і здібності, які необхідні для адаптації та продуктивної діяльності в різних професійних спільнотах. Ключові компетенції носять екстрафункціональний характер [2, 5, 13]. **Базові компетенції** відображають специфіку певної професійної діяльності. **Спеціальні компетенції** відображають специфіку конкретної предметної сфери професійної діяльності.

З цього витікає, що професійні кваліфікації, ключові кваліфікації, ключові, базові та спеціальні компетенції співвідносяться та мають точки пересікання між собою.

Щодо поняття компетентності, то вперше поняття "компетентного працівника" було введено американськими соціологами. Ними була запропонована умовна модель, у якій знайшли відображення загальні професійні вимоги до фахівців різного профілю. У працях зарубіжних дослідників велика увага почала приділятися розробці методів формування професійної компетентності працівників у різних сферах сучасного виробництва. Найбільший інтерес, у зв'язку з цим, представляють роботи Ш. Деррі, Дж. Берча, Дж. Каллагана, А. Кларка та ін.

Цікавим є підхід Е. Зеєра, який у зміст компетентності включає наступні три аспекти: *проблемно-практичний* – адекватність розпізнання та розуміння ситуації, адекватна постановка та ефективне виконання цілей, завдань, норм в даній ситуації; *змістовий* – адекватність осмислення ситуації в більш загальному культурному аспекті; *ціннісний* – здатність до адекватної оцінки ситуації, її сенсу, цілей, завдань, норм з точки зору власних і загально значимих цінностей [2].

Компетентність у своєму психічному змісті представлена двома складовими – знаннями і відношенням, тобто когнітивним і мотиваційним компонентами. Ці дві складові багатьма авторами визначаються як професійна спрямованість [6, 7].

Британський психолог Дж. Равен, засновник психологічної теорії компетентності, оперуючи поняттям "компетентності як сукупності, компетенцій", підкреслює їх численність. Дж. Равен в структурі компетентності виділяє два компонента: загальну компетентність (цінності, мотивації, поведінка) і компетентність для успішної самореалізації в соціумі незалежно від професійної діяльності [12].

Для розвитку загальної або професійної компетентності необхідна особлива організація зовнішніх умов. Зокрема, до числа основних вимог, Дж. Равен [10] відносить: можливість практики в значимих галузях діяльності; наявність великої кількості "рольових моделей", що перетворюються у внутрішні плани свідомості; підтримка зі сторони колег творчої ініціативи тощо.

Аналіз наукових досліджень М. Данилка, Р. Карпюка, О. Онопрієнка, О. Смакули, А. Черноштана, що торкаються проблеми формування окремих складових професійної компетентності свідчать про недостатнє обґрунтування проблеми компетентності у вищій фізкультурно-педагогічній освіті України. Фрагментарне впровадження досвіду компетентнісного підходу в навчально-виховний процес полягає, в основному, до формування здатності студентів до певних видів педагогічної роботи, а не готовності виконувати функції майбутньої професійної діяльності. Формування готовності майбутнього вчителя фізкультури до професійної діяльності неможливе без розробки структури моделі фахівця та визначення базових компетенцій особистості вчителя.

Тому **мета** статті полягає у розробці структури компетентнісної моделі та визначенні окремих ключових компетенцій особистості вчителя фізичного виховання.

Викладення основного матеріалу. За напрямом підготовки 6.010201 спеціальності "Фізичне виховання" висуваються наступні основні вимоги до рівня підготовки випускника. Випускник повинен: знати дидактичні закономірності в фізичному вихованні спорту; володіти методикою фізкультурно-спортивних занять з різними групами населення; знати анатомо-фізіологічні, гігієнічні і психолого-педагогічні основи фізичного виховання і спорту; знати методи і систему організації комплексного контролю в фізичному вихованні та спортивній підготовці; вміти формулювати конкретні завдання фізичного виховання різних груп населення, підготовки спортсменів різного віку та кваліфікації; володіти технологією навчання різних категорій людей руховим діям і розвитку фізичних якостей у процесі фізкультурно-спортивних занять; вміти планувати і проводити основні види фізкультурних занять з дітьми шкільного віку, дорослими людьми з урахуванням санітарно-гігієнічних, кліматичних, регіональних особливостей; вміти оцінювати ефективність фізкультурно-спортивних занять; вміти планувати і проводити заходи з профілактики травматизму та надавати першу медичну допомогу; вміти здійснювати консультативну діяльність з питань організації та проведення індивідуальних і колективних фізкультурно-спортивних занять осіб різного віку; володіти технікою мови ("професійна мова") і технікою мовлення в процесі фізкультурно-спортивних занять, володіти прийомом спілкування, навичками виховної та консультативної роботи, коректно висловлювати та аргументовано обґрунтовувати різні положення; вміти в процесі самоосвіти і самовдосконалення оволодівати новими по відношенню до отриманої у ВНЗ освіти видами фізкультурно-спортивної діяльності; володіти навичками раціонального застосування навчального та лабораторного обладнання, аудіовізуальних засобів, комп'ютерної техніки, тренажерних пристроїв і спеціальної апаратури в процесі різних видів занять; володіти засобами і методами формування здорового способу життя на основі потреби у фізичній активності, регулярного виконання фізичних вправ, використання гігієнічних і природних факторів з метою оздоровлення та фізичного вдосконалення тих, хто займається; вміти застосовувати навички науково-методичної діяльності для вирішення конкретних задач, що виникають в процесі проведення фізкультурно-спортивних занять; вміти застосовувати методи лікарсько-педагогічного контролю в конкретних ситуаціях професійної діяльності; вміти надавати першу допомогу при травмах в процесі фізкультурно-спортивних занять; вміти визначати причини помилок і знаходити шляхи їх подолання в процесі засвоєння учнями рухових дій і розвитку фізичних якостей.

Моделльні показники і вимоги принципово змінюють підходи до визначення змісту навчання та освіти як інтегрованого підсумка взаємодії викладачів і студентів на предметній основі професійної підготовки. Від "навчання дисципліні", яке приводить до "мозаїчної" освіти здійснюється перехід до навчання на основі системного підходу, до інтеграції його змісту, яке забезпечує цілісну освіту, котра відображає структуру професії і діяльності педагога з фізичної культури. Окрім цього, аналіз вимог до рівня підготовки майбутнього вчителя фізичної культури дає підстави стверджувати, всі вони *будуються на ґрунті педагогічних знань у взаємозв'язку з фізкультурно-спортивною діяльністю.*

Аналіз різних підходів до моделювання професійної підготовки вчителів фізичної культури, сучасні підходи до проблеми компетентності в освіті дозволили нам вибудувати компетентнісну модель фахівця з фізичного виховання.

При конструюванні компетентнісної моделі ми виходили з того, що вона повинна відображати: *суспільні вимоги до якості професійної підготовки майбутніх фахівців; основні ідеї досліджень з проблеми професійної підготовки майбутніх вчителів фізичного виховання; організацію процесу професійної підготовки студентів; зміст і педагогічну технологію професійної підготовки з педагогічних дисциплін з предметно-професійним контекстом; професійний розвиток особистості майбутнього фахівця; основні критерії та показники рівнів готовності студентів до професійної діяльності.*

Для конкретизації структури професійної компетентності особистості фахівця галузі фізичне виховання нами було виділено чотири компоненти: *мотиваційний, особистісний, когнітивний та операційний* (рис. 1).

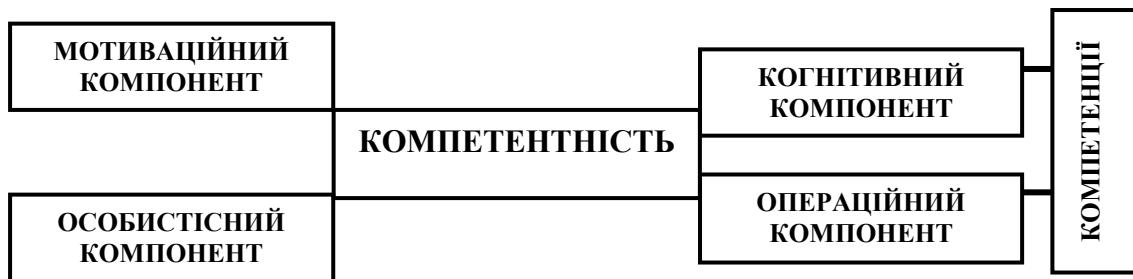

Рис. 1. Графосимволічне представлення структури компетентнісної моделі вчителя фізичного виховання

Кожний компонент наповнений окремими компетенціями, які ми розглядаємо в якості ключових вчителя фізичної культури.

Мотиваційний компонент: 1. Предметна спрямованість професійної мотивації. 2. Ціннісні орієнтації та готовність засвоювати передовий науково-практичний досвід і проектувати його в професійну діяльність галузі фізичне виховання. 3. Усвідомленість і проєктивність професійних намірів. 4. Готовність до досягнення запланованого результату. 5. Готовність до творчої діяльності та емоційна готовність до роботи з людьми, задоволеність професійною діяльністю. **Особистісний компонент:** 1. Здатність до мобілізації особистісного креативного потенціалу в процесі фізкультурно-спортивної діяльності. 2. Розвинута комунікативна підсистема та готовність до прийняття, засвоєння, використання та трансляції педагогічної інформації. 3. Усвідомлення вчителем фізичного виховання норм, правил, моделі педагогічної професії та сформованість професійної позиції. 4. Розвинуті емпатія, динамізм і гуманістична спрямованість. **Когнітивний компонент:** 1. Володіння гуманітарними, соціально-економічними, фундаментальними знаннями і знання інтеграційного їх впливу на фізкультурну діяльність. 2. Засвоєння природничо-наукових основ фізичної культури. 3. Теоретико-методичні знання з професійно-орієнтованих дисциплін, педагогіки і психології, теорії і методики фізичного виховання. 4. Сукупність вмінь і навичок зі спортивно-педагогічних дисциплін. 5. Володіння інформаційними технологіями. **Операційний компонент:** 1. Сформованість вмінь і навичок організації діяльності учнів у конкретних видах фізкультурно-спортивних занять. 2. Володіння технологіями, засобами і методами навчання руховим локомоціям. 3. Володіння методами діагностики і моніторингу педагогічної діяльності в галузі фізичного виховання. 4. Сформованість вмінь виховувати в учнів потребу до занять руховою активністю.

Висновки. Модельні показники та вимоги до вчителів фізичного виховання, їх співвідношення до рівня підготовки майбутніх фахівців дозволяє стверджувати, що всі вони будуються на ґрунті психолого-педагогічної компетентності у взаємозв'язку з фізкультурно-спортивною діяльністю. Компетентність можна представити у вигляді взаємодіючих і взаємопроникаючих утворень, структура яких передбачає наявність мотиваційного, особистісного, когнітивного та операційного компонентів. Кожний з компонентів наповнений окремими компетенціями, які розглядаються як ключові компетенції вчителя фізичного виховання. Таким чином, розроблена нами компетентнісна модель є орієнтиром у процесі розробки моделі системи професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання. В той же час, ця модель є моделлю відкритого типу, що дозволяє коректувати її зміст у відповідності зі змінами кваліфікаційних вимог до фахівця галузі фізичне виховання.

Використані джерела

1. Глоссарий терминов рынка, разработки стандартов образовательных программ и учебных планов. Европейский фонд образования. ЕФО, 1997. – 160 с.
2. Зеер Э. Ф. Психология профессионального образования: учебное пособие / Э. Ф. Зеер. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2003. – 48 с.

3. Компетентностный подход в педагогическом образовании: коллективная монография / под ред. В. А. Козырева, Н. Ф. Радионовой. – СПб.: Изд-во РГПУ им. Герцена, 2004. – 392 с.
4. Кузьмина Н. В. Профессионализм педагогической деятельности / Н.В. Кузьмина, А. А. Реан. – СПб., 1993. – 54 с.
5. Ключевые компетенции как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании: авторская версия / И.А. Зимняя. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – 42 с.
6. Слостенин В. А. Педагогика профессионального образования / В. А. Слостенин. – М.: ЛОГОС, 2013. – 364 с.
7. Талызина Н. Ф. Деятельностный подход к построению модели специалиста / Н. Ф. Талызина. // Вестник высшей школы. – 1986. -№ 2. – С. 70-84.
8. Татур Ю. Г. Компетентность в структуре модели качества подготовки специалиста / Ю. Г. Татур. // Высшее образование сегодня, 2004.- №3.-С. 20-26.
9. Педагогическая деятельность и педагогическое образование: монография / Н. К. Сергеев, В. В. Сериков. – М., 2013. – 364 с.
10. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Дж. Равен. – М.: Когито-центр, 2002. – 396 с.
11. Шарипов Ф. В. Профессиональная компетентность преподавателя вуза / Ф. В. Шарипов // Высшее образование сегодня. – М., 2010. – №1. – С. 11-12.
12. Raven J. // Journal Educate. – 1988. – 265 с.
13. Ruchen, Dominique S. Key Competencies a Successful Life and Well – Functioning Society. 2003. Hogrefe – Huber Publishers, Germany. – С. 65-67

Stepanchenko N.

STRUCTURAL ASPECTS OF PE TEACHERS' PERSONALITY PROFESSIONAL COMPETENCE PROBLEM

In the article different points of view have been analyzed on the topic of approaches to constructing the specialists model based on competence approach, the characteristics of determining models of competence that are based on personal parameters, tasks completion, performing of production activity and managing of its results have been given. The analysis of models indicators and demands to PE teachers and their ratio towards the level of preparation of future specialists have shown that all of them are based on psychological and pedagogical disciplines in interconnection with physical and sports activities. Based on that, the structure of competence model of PE teacher have been developed that consists from motivational, personal, cognitive and operational components. Each component is filled with competences that are considered as key ones. Motivational component: 1. Subject tendency of professional motivation. 2. Value orientation and readiness to absorb advanced scientific and practical experience and project it onto professional activity in the field of physical upbringing. 3. Awareness and projectivity of professional plans. 4. Readiness to reach the planned results. 5. Readiness to creative activity and emotional readiness to work with people, satisfaction with regards to professional activity. Personal component: 1. Ability to mobilise personal creative potential in the process of physical and sports activity. 2. Developed communicative subsystem and readiness to accept, mastering, usage and translation of pedagogical information. 3. Awareness of norms, rules and models of pedagogical profession and formation of professional position of the PE teacher. 4. Developed empathy, dynamism and human focus. Cognitive component: 1. Having humanitarian, social and economical fundamental knowledge and knowledge of their integrational influence onto physical activity. 2. Mastering of natural scientific bases of physical culture. 3. Theoretical and methodical knowledge of professionally oriented disciplines, pedagogics and psychology, theory and methodology of physical upbringing. 4. Totality of abilities and skills in sports and pedagogical disciplines. 5. Having knowledge of informational technologies. Operational component: 1. Formation of abilities and skills in organizing pupils' activities in specific types of physical and sports lessons. 2. Using of technologies and methods of motor locomotions teaching. 3. Using methods of diagnostics and monitoring of pedagogical activity in the field of physical upbringing. 4. Formation of skills to upbringing in pupils the need to have motor activities.

Key words: preparation of PE teachers, competence approach, professional competence, competence model, key competences.

Стаття надійшла до редакції 16.09.2015 р.